

SCIENCE
PROBLEMS.UZ

ISSN 2181-1342

Actual problems of social and humanitarian sciences
Актуальные проблемы социальных и гуманитарных наук

Ijtimoiy-gumanitar fanlarning dolzarb muammolari

9-maxsus
son (5-jild)

2025

SCIENCEPROBLEMS.UZ

IJTIMOIIY-GUMANITAR FANLARNING DOLZARB MUAMMOLARI

№ 5/9 (5) – 2025

АКТУАЛЬНЫЕ ПРОБЛЕМЫ СОЦИАЛЬНО- ГУМАНИТАРНЫХ НАУК

ACTUAL PROBLEMS OF HUMANITIES AND SOCIAL SCIENCES

TOSHKENT-2025

BOSH MUHARRIR:

Isanova Feruza Tulqinovna

TAHRIR HAY'ATI:

07.00.00- TARIX FANLARI:

Yuldashev Anvar Ergashevich – tarix fanlari doktori, siyosiy fanlar nomzodi, professor;

Mavlanov Uktam Maxmasabirovich – tarix fanlari doktori, professor;

Xazratkulov Abror – tarix fanlari doktori, dotsent;

Tursunov Ravshan Normuratovich – tarix fanlari doktori;

Xolikulov Axmadjon Boymahmatovich – tarix fanlari doktori;

Gabrielyan Sofya Ivanovna – tarix fanlari doktori, dotsent;

Saidov Sarvar Atabullo o'g'li – katta ilmiy xodim, Imom Termiziy xalqaro ilmiy-tadqiqot markazi, ilmiy tadqiqotlar bo'limi.

08.00.00- IQTISODIYOT FANLARI:

Karlibayeva Raya Xojabayevna – iqtisodiyot fanlari doktori, professor;

Nasirxodjayeva Dilafroz Sabitxanovna – iqtisodiyot fanlari doktori, professor;

Ostonokulov Azamat Abdukarimovich – iqtisodiyot fanlari doktori, professor;

Arabov Nurali Uralovich – iqtisodiyot fanlari doktori, professor;

Xudoyqulov Sadirdin Karimovich – iqtisodiyot fanlari doktori, dotsent;

Azizov Sherzod O'ktamovich – iqtisodiyot fanlari doktori, dotsent;

Xojayev Azizxon Saidaloxonovich – iqtisodiyot fanlari doktori, dotsent

Xolov Aktam Xatamovich – iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), dotsent;

Shadiyeva Dildora Xamidovna – iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), dotsent v.b.;

Shakarov Qulmat Ashirovich – iqtisodiyot fanlari nomzodi, dotsent;

Jabborova Charos Aminovna - iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD).

09.00.00- FALSAFA FANLARI:

Hakimov Nazar Hakimovich – falsafa fanlari doktori, professor;

Yaxshilikov Jo'raboy – falsafa fanlari doktori, professor;

G'aybullayev Otabek Muhammadiyevich – falsafa fanlari doktori, professor;

Saidova Kamola Uskanbayevna – falsafa fanlari doktori;

Hoshimxonov Mo'min – falsafa fanlari doktori, dotsent;

O'roqova Oysuluv Jamoliddinovna – falsafa fanlari doktori, dotsent;

Nosirxodjayeva Gulnora Abdukaxxarovna – falsafa fanlari nomzodi, dotsent;

Turdiyev Bexruz Sobirovich – falsafa fanlari doktori (DSc), Professor.

10.00.00- FILOLOGIYA FANLARI:

Axmedov Oybek Saporbayevich – filologiya fanlari doktori, professor;

Ko'chimov Shuxrat Norqizilovich – filologiya fanlari doktori, dotsent;

Hasanov Shavkat Ahadovich – filologiya fanlari doktori, professor;

Baxronova Dilrabo Keldiyorovna – filologiya fanlari doktori, professor;

Mirsanov G'aybullo Qulmurodovich – filologiya fanlari doktori, professor;

Salaxutdinova Musharraf Isamutdinovna – filologiya fanlari nomzodi, dotsent;

Kuchkarov Raxman Urmanovich – filologiya fanlari nomzodi, dotsent v/b;

Yunusov Mansur Abdullayevich – filologiya fanlari nomzodi;

Saidov Ulugbek Aripovich – filologiya fanlari nomzodi, dotsent;

Qodirova Muqaddas Tog'ayevna - filologiya fanlari nomzodi, dotsent.

12.00.00- YURIDIK FANLAR:

Axmedshayeva Mavlyuda Axatovna – yuridik fanlar doktori, professor;

Muxitdinova Firyuza Abdurashidovna – yuridik fanlar doktori, professor;

Esanova Zamira Normurotovna – yuridik fanlar doktori, professor, O'zbekiston Respublikasida xizmat ko'rsatgan yurist;

Hamroqulov Bahodir Mamasharifovich – yuridik fanlar doktori, professor v.b.,;

Zulfiqorov Sherzod Xurramovich – yuridik fanlar doktori, professor;

Xayitov Xushvaqt Sapparbayevich – yuridik fanlar doktori, professor;

Asadov Shavkat G'aybullayevich – yuridik fanlar doktori, dotsent;

Ergashev Ikrom Abdurasulovich – yuridik fanlari doktori, professor;

Utemuratov Maxmut Ajimuratovich – yuridik fanlar nomzodi, professor;

Saydullayev Shaxzod Alixanovich – yuridik fanlar nomzodi, professor;

Hakimov Komil Baxtiyarovich – yuridik fanlar doktori, dotsent;

Yusupov Sardorbek Baxodirovich – yuridik fanlar doktori, professor;

Amirov Zafar Aktamovich – yuridik fanlar doktori (PhD);

Jo'rayev Sherzod Yuldashevich – yuridik fanlar nomzodi, dotsent;

Babadjanov Atabek Davronbekovich – yuridik fanlar nomzodi, professor;

Normatov Bekzod Akrom o'g'li — yuridik fanlar bo'yicha falsafa doktori;

Rahmatov Elyor Jumaboyevich — yuridik fanlar nomzodi;

13.00.00- PEDAGOGIKA FANLARI:

Xashimova Dildarxon Urinboyevna – pedagogika fanlari doktori, professor;

Ibragimova Gulnora Xavazmatovna – pedagogika fanlari doktori, professor;

Zakirova Feruza Maxmudovna – pedagogika fanlari doktori;

Kayumova Nasiba Ashurovna – pedagogika fanlari doktori, professor;

Taylanova Shoxida Zayniyevna – pedagogika fanlari

doktori, dotsent;

Jumaniyozova Muhayyo Tojiyevna – pedagogika fanlari doktori, dotsent;

Ibraximov Sanjar Urunbayevich – pedagogika fanlari doktori;

Javliyeva Shaxnoza Baxodirovna – pedagogika fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD);

Bobomurotova Latofat Elmurodovna — pedagogika fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD).

19.00.00- PSIXOLOGIYA FANLARI:

Karimova Vasila Mamanosirovna – psixologiya fanlari doktori, professor, Nizomiy nomidagi Toshkent davlat pedagogika universiteti;

Hayitov Oybek Eshboyevich – Jismoniy tarbiya va sport bo'yicha mutaxassislarni qayta tayyorlash va malakasini oshirish instituti, psixologiya fanlari doktori, professor

Umarova Navbahor Shokirovna– psixologiya fanlari doktori, dotsent, Nizomiy nomidagi Toshkent davlat pedagogika universiteti, Amaliy psixologiyasi kafedrasini mudiri;

Atabayeva Nargis Batirovna – psixologiya fanlari doktori, dotsent;

Shamshetova Anjim Karamaddinovna – psixologiya fanlari doktori, dotsent;

Qodirov Obid Safarovich – psixologiya fanlari doktori (PhD).

22.00.00- SOTSIOLOGIYA FANLARI:

Latipova Nodira Muxtarjanovna – sotsiologiya fanlari doktori, professor, O'zbekiston milliy universiteti kafedra mudiri;

Seitov Azamat Po'latovich – sotsiologiya fanlari doktori, professor, O'zbekiston milliy universiteti;

Sodiqova Shohida Marxaboyevna – sotsiologiya fanlari doktori, professor, O'zbekiston xalqaro islom akademiyasi.

23.00.00- SIYOSIY FANLAR

Nazarov Nasriddin Ataqulovich –siyosiy fanlar doktori, falsafa fanlari doktori, professor, Toshkent arxitektura qurilish instituti;

Bo'tayev Usmonjon Xayrullayevich –siyosiy fanlar doktori, dotsent, O'zbekiston milliy universiteti kafedra mudiri.

OAK Ro'yxati

Mazkur jurnal Vazirlar Mahkamasi huzuridagi Oliy attestatsiya komissiyasi Rayosatining 2022-yil 30-noyabrdagi 327/5-son qarori bilan tarix, iqtisodiyot, falsafa, filologiya, yuridik va pedagogika fanlari bo'yicha ilmiy darajalar yuzasidan dissertatsiyalar asosiy natijalarini chop etish tavsiya etilgan ilmiy nashrlar ro'yxatiga kiritilgan.

“Ijtimoiy-gumanitar fanlarning dolzarb muammolari” elektron jurnali 2020-yil 6-avgust kuni 1368-sonli guvohnoma bilan davlat ro'yxatiga olingan.

Muassis: “SCIENCEPROBLEMS TEAM” mas'uliyati cheklangan jamiyati

Tahririyat manzili:

100070. Toshkent shahri, Yakkasaroy tumani, Kichik Beshyog'och ko'chasi, 70/10-uy. Elektron manzil:

scienceproblems.uz@gmail.com

Bog'lanish uchun telefon:

(99) 602-09-84 (telegram).

07.00.00 – TARIX FANLARI

Raupov Xolmamat Rashidovich, Xaitova Olmaxon Saidovna

O'ZBEKISTONDA KON-METALLURGIYA SOHASI TARAQQIYOTIDA BERUNIY

ILMIY METODOLOGIYASINING O'RNI 13-19

Muminov Ulmas Ravshanqulovich

QADIMGI TURKIYLARDA DAVLATCHILIK AN'ANALARI 20-30

Azamatova Gulmira Bayirbekovna

MEHNAT MIGRATSIYASINI HUQUQIY TARTIBGA SOLISH MEXANIZMLARI:

XALQARO STANDARTLAR VA MILLIY QONUNCHILIK 31-37

Absalom Ziyadullayevich Xujanazarov

YANGI O'ZBEKISTON SHAROITIDA SURXONDARYO VILOYATIDA

SOG'LIQNI SAQLASH SOHASIDAGI O'ZGARISHLAR 38-43

Allamuratov Shuxrat Ashurovich

BUXORO AMIRLIGINING ICHKI SAVDO-TRANZIT ALOQALARIDA

AMUDARYO SUV YO'LINING O'RNI 44-49

Sabirov Mansurbek

AMUDARYO SOHILI BO'YLAB XALQARO KARVON YO'LIDA RIVOJLANGAN

O'RTA ASR VA SHAHARLARI SAHIFASI 50-53

Matnazarova Mohira Uktamovna

KO'CHMANCHI CHORVADORLAR CHORVACHILIK XO'JALIGINING

SHAKLLANISH OMILLARI 54-59

Shukurillayev Yunus Asrorovich

BUXORO AMIRLIGIDA HARBIY UNVON VA MANSABLARGA TAYINLANISHIGA

OID HUIJATLAR TAHLILI (QO'SHBEGI DEVONXONASI ARXIVI HUIJATLARI ASOSIDA)..... 60-67

Esanova Nilufar

O'ZBEKISTONDA XALQARO MUNOSABATLARNING USTUVOR YO'NALISHLARI

VA ULARNING SANOAT RIVOJLANISHIDAGI BUGUNGI KUNDAGI AHAMIYATI 68-73

Jumayev Abdumo'min Fayziyevich

IBN SINONING ASH-SHIFO ASARINING ISLOM VA YEVIROPA FALSAFASIGA TA'SIRI 74-82

Pardaxol Normamatova Ochildiyevna

MUSTAQILLIK YILLARIDA SURXONDARYO VILOYATINING

SOG'LIQNI SAQLASH SOHASIDAGI XALQARO HAMKORLIGI 83-87

Elboyeva Shaxnoza

O'ZBEK OLIMALARINING XALQARO ILM-FAN, MADANIYAT RIVOJIGA

HAMDA FAN VA TEXNIKA TARAQQIYOTIGA QO'SHGAN HISSALARI 88-94

Джаббарова Юлдуз Джуманиязовна

РОЛЬ ИСТОРИИ МЕДИЦИНЫ В ФОРМИРОВАНИИ ПРОФЕССИОНАЛЬНОЙ

ИДЕНТИЧНОСТИ БУДУЩИХ ВРАЧЕЙ В МЕДИЦИНСКИХ ВУЗАХ УЗБЕКИСТАНА 95-100

Tuyev Fazliddin Erkinovich

2009–2011-YILLARDA BUXORO, SAMARQAND, NAVOIY SANOATIDA

O'SISH VA XALQARO HAMKORLIK DINAMIKASI 101-104

<i>Жураева Камола Сайфиддиновна</i> КАСПИЙСКИЙ РЕГИОН ВО ВНЕШНЕЙ ПОЛИТИКЕ УЗБЕКИСТАНА	105-109
<i>Abdujabborov Kamoliddin</i> QADIMGI BAQTRIYA VA AVESTO JAMIYATI DAVRI QISQACHA TAHLILI	110-115
<i>Mamanov Abdurahim Abduhakimovich</i> TEMURIYLAR VA ULARDAN KEYINGI SULOLALAR DAVRIDA DINIY HOKIMIYATNING KUCHAYISHI (SABABLAR VA NATIJALAR)	116-122
<i>Xolmatov Shukurillo Ziyoviddin o'g'li</i> INGLIZ TILLI TADQIQOTLARDA ILK O'RTA ASRLAR MARKAZIY OSIYO TARIXINING O'RGANISH BOSQICHLARI	123-128
<i>Djurayev Baxtiyor Rajaboyevich</i> O'ZBEKISTON IJTIMOIIY-IQTISODIY HAYOTIDA AYOLLARNING O'RNI VA GENDER TENGLIGI MASALALARI (TARIXIY-IJTIMOIIY TAHLIL 1991-2025-YY)	129-136
<i>Matyagbov Toyirjon Sultanbayevich</i> JANUBIY OROLBO'YI HUDUDIDA NEOLIT DAVRI KULOLCHILIGIGA DOIR BA'ZI CHIZGILAR	137-140

08.00.00 – IQTISODIYOT FANLARI

<i>Султанова Дина Файзрахмановна</i> ОБЩЕНАУЧНАЯ МЕТОДОЛОГИЯ ИСТОРИЧЕСКОГО ИНСТИТУЦИОНАЛИЗМА В РАЗВИТИИ ЭКОНОМИКИ ОТРАСЛИ КОНЕВОДСТВА НА ТЕРРИТОРИИ СОВРЕМЕННОГО УЗБЕКИСТАНА	141-153
<i>Shodmonov Abduvohid Farxod o'g'li</i> O'ZBEKISTON TARIXIY YODGORLIKLARINI RAQAMLI TURIZM ORQALI SAQLASH VA RIVOJLANTIRISH	154-157

09.00.00 – FALSAFA FANLARI

<i>Otamuratov Sarvar</i> YOSHLARGA OID DAVLAT SIYOSATI: XALQARO TAJRIBA ASOSIDA YANGI TASHABBUSLAR VA QONUNGA TAKLIF ETILAYOTGAN MUHIM QO'SHIMCHALAR	158-164
<i>Tashanov Abduxoliq</i> BUZG'UNCHI G'OYA VA BUZG'UNCHI FAOLIYATNING SHAKLLANISHIDA SALBIY TARBIYA VA ATROF-MUHIT TA'SIRI	165-171
<i>Raxmatova Xolidaxon Xolikovna</i> XOJA AHROR VALIY MUROSAGA OID QARASHLARINING FALSAFIY MOHIYATI	172-178
<i>O'roqova Oysuluv Jamoliddinovna</i> ABDULXAMID SULAYMON O'G'LI CHO'LPONNING BADIY-ESTETIK MEROSI	179-183
<i>Yazdonov Ulug'bek Tashmurotovich</i> TA'LIM VA TARBIYA – JAMIYATNI MA'NAVIY-MADANIY DEFORMATSIYALASHUVDAN SAQLOVCHI OMILDIR	184-189
<i>Абдуллаева Махбуба Нуруллаевна, Жалалова Гулбахор Одилжоновна</i> КОГНИТИВНЫЕ ФАКТОРЫ РАЗВИТИЯ НАУКИ В IX – XII ВЕКАХ В ЦЕНТРАЛЬНОЙ АЗИИ	190-197

<i>Rasulov Hakim Mamanovich</i> DAVLAT VA JAMIYAT O'ZARO ALOQADORLIGINING SIYOSIY-INSTITSIONAL TAHLILI	198-201
<i>Azamova Sitora Ayonovna</i> O'ZBEKISTON ZAMINIDA EKOLOGIK MADANIYATNING SHAKLLANISHI VA RIVOJLANISH BOSQICHLARI	202-206
<i>Xolmirzaev Xurshid Nakibillaevich</i> FUTUROLOGIK TAFAKKURDA SUN'IY INTELLEKTNING NAMOYON BO'LISHI	207-212
<i>Namazova Yulduz Muzaffarovna</i> RAQAMLI SIVILIZATSIYA SHAROITIDA MILLIY TA'LIMNING STRUKTURAVIY-FUNKSIONAL JIHATLARI	213-217
<i>Abdurazoqov Gulmurod Musurmonqulovich</i> MAFKURAVIY OMILLARNING YOSHLAR KAMOLOTIGA TA'SIRI NAMOYON BO'LISHINING O'ZIGA XOS XUSUSIYATLARI	218-224
<i>Tojibayev Baxromjon Turabayevich</i> "PREKARIAT" TUSHUNCHASINING GENEZISI: ETIMOLOGIYA, FALSAFIY-IJTIMOYIY ANGLASH	225-229
<i>Tursunova Laylo Ergashevna</i> TILAB MAHMUDOVNING ADABIY ESTETIK QARASHLARINING SHAKLLANISH BOSQICHLARI	230-235
<i>Филиппов Ольгерд Александрович</i> ГУМАНИСТИЧЕСКАЯ ТРАДИЦИЯ В ЭПОХУ ЦИФРОВОЙ ТРАНСФОРМАЦИИ ОБЩЕСТВА	236-244
<i>Chorieva Madina Aliyevna</i> INKLYUZIV TAFAKKUR — JAMIYATNING BARQAROR RIVOJLANISHINING FALSAFIY ASOSI	245-249
<i>Zakirova Nigora Xalmaxammatovna</i> AXBOROT MAKONIDA MILLIY O'ZLIKNI ANGLASH JARAYONINI RIVOJLANTIRISHDAGI MUAMMOLAR VA ULARNI HAL ETISH IMKONIYATI	250-254
<i>Primov Baxriddin Abdiraxmonovich</i> AXBOROT IMPERIALIZMI TAHDIDLARI	255-261
<i>Karimov Zafarbek Ataboyevich</i> TA'LIM TIZIMINI SOTSIOLOGIK-FALSAFIY TAHLIL QILISHDA GUMANITAR YONDASHUVLAR	262-267
<i>O'razov Bobir Baxtiyorovich</i> IJTIMOIY DAVLAT HAQIDAGI G'ARBONA QARASHLAR: FALSAFIY-ILMIY TAHLIL	268-272
<i>Shaydullayev Normamat Sherkuziyevich</i> RAQAMLASHGAN JAMIYAT SHAROITIDA INSON QADRI VA ONG EVOLYUTSIYASI	273-278
<i>Tursunova Olmos Fayziyevna</i> YOSHLAR HUQUQIY ONGI VA MADANIYATINI YUKSALTIRISHNING MA'NAVIY TARBIYA JARAYONIDA TUTGAN O'RNI VA AHAMIYATI	279-284
<i>Turaeva Sanobar Khalimovna</i> EASTERN EDUCATION - THE IMPORTANCE OF UPBRINGING IN THE FORMATION OF HUMAN QUALITIES IN YOUNG PEOPLE	285-287

<i>Jo'rayev Akram Namozovich</i> EKSTREMIZM G'OYALARIGA QARSHI KURASHDA MILLIY O'ZLIKNI ANGLASH MEXANIZMLARINING PSIXOLOGIK VA FALSAFIY ASOSLARI	288-291
<i>Taylyakova Feruzahon Sultanovna</i> GLOBALASHUV - MA'NAVIYATNI ANGLASH OMILI	292-296
<i>Toxirov Abdumalik Ashurali o'g'li</i> MAHALLA VA OILADA YOSHLAR AXLOQINI ME'YORLASHTIRISHNING IJTIMOIY-FALSAFIY ASOSLARI	297-302
<i>Sherboboyev Muxriddin, Javlonbek Hafizullayev</i> KARL POPPERNING BILISH FALSAFASIGA OID QARASHLARI	303-307
<i>Nasriddinov Faxriddin Xalmamatovich</i> AXBOROT VA AXBOROT TIZIMLARINING FALSAFIY TAHLILI	308-314
<i>Ochilov Husan</i> MILLIY AN'ANA VA MODERNIZATSIYA UYG'UNLIGINING FALSAFIY TAHLILI	315-321
<i>Madaminov Nasimjon</i> MILLIY MUSIQIY MEROS ASOSIDA YOSHLARNING ESTETIK DIDI VA TAFAKKURINI RIVOJLANTIRISHNING FALSAFIY JIHATLARI	322-326
<i>Xolmirzayeva Jumagul Xamdammovna</i> MEHNAT MADANIYATINI SHAKLLANTIRISH SOHADAGI XORIJIY TAJRIBALAR	327-331
10.00.00 - FILOLOGIYA FANLARI	
<i>Narmuratov Zayniddin Radjabovich</i> INGLIZ VA O'ZBEK TILLARIDAGI SCIENCE/ILM KONSEPTLI FRAZELOGIK BIRLIK LARNING LINGOMADANIY XUSUSIYATLARI	332-337
<i>Payzibayeva Madinaxon Sobirjon qizi</i> INGLIZ XALQ ERTAKLARI OBRAZLARINING BADIY XUSUSIYATLARI VA ULARNING O'ZIGA XOS JIHATLARI	338-342
<i>Axmedov Anvar Botirovich</i> NEMIS TILI TIZIMIDA O'ZLASHMA NEOLOGIZMLARNING ROD KATEGORIYASIGA EGA BO'LIH MASALASI	343-347
<i>Djabbarova Shoiri Baltayevna</i> ETNOGRAFIK REALIYALARNING LINGVISTIK XUSUSIYATI	348-351
<i>Genjemuratov Yaqipbek Baxriyatovich</i> FELETONNING JANR SIFATIDA ANIQLASH MUAMMOLARI	352-355
<i>Tadjiyeva Mastura Fayzullayevna</i> INGLIZ MAQOLLARIDA "LOVE" KONSEPTINING VOQELANISHI	356-360
<i>Qurbonova Gulnoza Abduholiq qizi</i> GIDRONIMLARINING STRUKTUR-SEMANIK TAHLILINING XUSUSIYATLARI	361-364
<i>Ayimbetova Shyryn Jabbar qizi</i> BOLALAR ADABIYOTINING POETIK-FUNKSIONAL XUSUSIYATLARI: YOSH PSIXOLOGIYASI, DIDAKTIKA, AKSILOGIYA	365-371
<i>Ruziyeva Nasiba Kenjayevna</i> O'ZBEK TILIDAGI IBORALARNING SEMANTIK XUSUSIYATLARI VA FRANSUZ TILIGA TARJIMASI	372-375

<i>Бабаева Зарина Сайфуллаевна, Фёдорова Арина Максимовна</i> ГЕЙМИФИКАЦИЯ В ПРОЦЕССЕ ФОРМИРОВАНИЯ ФУНКЦИОНАЛЬНОЙ ГРАМОТНОСТИ НА УРОКАХ РУССКОГО ЯЗЫКА	376-385
<i>Xushmatatova Aminaxon</i> LINGUOCULTURAL FEATURES OF SPEECH INTENTION IN THE DISCOURSE OF ENGLISH AND UZBEK DRAMATIC WORKS	386-392
<i>Saparniyazova Sarbinaz Baxtiyarovna</i> THE INFLUENCE OF CONTEXTUAL FACTORS ON THE PERCEPTION OF THE PRAGMATICS OF APOLOGY IN ENGLISH AND UZBEK	393-397
<i>Adxamova Shirin Farhodjon qizi</i> INGLIZ VA O'ZBEK TILLARIDA EMOTSIONAL HOLATNI IFODALOVCHI KOLLOKATSIYALARNING QIYOSIY TADQIQI	398-401
<i>Машарипова Валентина</i> ЛИНГВОКУЛЬТУРНЫЙ АНАЛИЗ ВЕРБАЛИЗАЦИИ ПАРАЛИНГВИСТИЧЕСКИХ СРЕДСТВ В ПОРТРЕТНЫХ ОПИСАНИЯХ В АНГЛИЙСКИХ И РУССКИХ ХУДОЖЕСТВЕННЫХ ТЕКСТАХ	402-405
<i>Abduqahhorova Gulnoza Abduvahobovna</i> RUS VA O'ZBEK TILLARIDAGI IQTISODIY ANGLISIZMLARNING SINTAKTIK XUSUSIYATLARI	406-411
<i>Raxmonova Yulduz Xusanovna</i> ADABIY ASARLARDA IJTIMOIIY FOJIAVIYLIKNING ESTETIK TALQINI	412-417
<i>Ayimbetova Damekhan Maksetbay qizi</i> ADABIYOTDA ANIMALISTIK JANR VA RAMZIY OBRAZLAR BO'YICHA OLIV BORILGAN ILMIY TADQIQOTLAR	418-427
12.00.00 – YURIDIK FANLAR	
<i>Фазилов Фарход Маратович</i> УГОЛОВНО-ПРАВОВОЕ РЕГУЛИРОВАНИЕ ДИПФЕЙКОВ: ОПЫТ УЗБЕКИСТАНА	428-439
<i>Zokirov Sherzod Ilxom o'g'li</i> FUQAROLAR MUHOJIRATLARI BILAN ISHLASH BO'YICHA CHET EL DAVLATLARI TAJIRIBASI: QIYOSIY-HUQUQIY TAHLIL	440-448
<i>Rakhmonov Tolib</i> ISSUES OF DETERMINING THE CIVIL LEGAL STATUS OF ARTIFICIAL INTELLIGENCE IN UZBEKISTAN	449-454
<i>Sobitxonov Joxongir Zunnurxon o'g'li</i> ISLOM BANKLARI FAOLIYATIDA "FATVO SHOPPING" AMALIYOTI VA UNING OLDINI OLISH BO'YICHA HUQUQIY MEKANIZMLAR	455-462
<i>Mamatmurodov Farrux Farxod o'g'li</i> O'ZBEKISTONDA SUKUKNI RIVOJLANTIRISH: HUQUQIY ISLOHOTLAR, INFRAUZILMA, MUAMMOLAR VA IMKONIYATLAR	463-472
<i>Юнусов Достонбек Анваржон угли</i> ПОНЯТИЕ И ОСНОВНЫЕ ЭЛЕМЕНТЫ ПРАВОВОГО РЕЖИМА ИНОСТРАННЫХ ИНВЕСТИЦИЙ В РЕСПУБЛИКЕ УЗБЕКИСТАН	473-481

<i>Uteniyazov Keulimjay Kuanishbayevich</i> JINOYAT PROTSSESSIDA AYBLOV FUNKSIYASINI AMALGA OSHIRUVCHI SUBYEKTLARNING HUQUQIY MAQOMIGA OID MUAMMO VA YECHIMLAR	482-489
<i>Xidirov G'anisher Tojimurodovich</i> TEZKOR-QIDIRUV FAOLIYATI USTIDAN SUD NAZORATINING QIYOSIY-HUQUQIY TAHLILI	490-499
<i>Baxronov Ravshan Rashid o'g'li</i> SUN'IY INTELLEKT VA INSON HUQUQLARI: NAZARIY VA HUQUQIY ASOSLAR	500-504
<i>Усмонов Малик</i> ОТСЛЕЖИВАНИЕ И ЗАМОРАЖИВАНИЕ НЕЗАКОННО ПОЛУЧЕННЫХ АКТИВОВ: СРАВНИТЕЛЬНОЕ ИССЛЕДОВАНИЕ ПОДХОДОВ	505-510
<i>Abdusatarov Jaloliddin Sharafutdin o'g'li</i> RAQAMLI AKTIVLAR BILAN BOG'LIQ NIZOLARNI HAL QILISHNING MUQOBIL USULLARI	511-517
<i>Islomqulova Shohsanam Vahobjon qizi</i> TIBBIYOT XODIMINING KASBIY JAVOBGARLIGINI SUG'URTALASHDA SUG'URTA TOVONI, SUG'URTA PULI VA SUG'URTA MUKOFOTI TUSHUNCHALARINING MOHIYATI	518-524
<i>Ibodullo Xayrullo Jaxongir o'g'li</i> O'ZBEKISTON RESPUBLIKASI VA XORIJIY DAVLATLAR SUDYALARINING KONSTITUTSIYAVIY-HUQUQIY MAQOMI	525-530
13.00.00 – PEDAGOGIKA FANLARI	
<i>Xolmatova Ziroatxon Anvarovna</i> BO'LG'USI PEDAGOGLARDA NOSTANDART TESTLARNI TUZISH KO'NIKMALARINI RIVOJLANTIRISHDA XORIJ TAJRIBASI	531-534
<i>Mamajonova Gulnoza Karimovna</i> AXLOQIY VA ESTETIK TARBIYA INTEGRATSIYASINING PEDAGOGIK ASOSLARI	535-539
<i>Gulomova Komila Maxamatjanovna</i> TA'LIMDA FAOL O'QITISH METODLARINING SAMARADORLIGI: TAJRIBA VA TAHLIL	540-544
<i>Berdiyeva Nilufar Berdiyev qizi</i> BO'LAJAK MAKTABGACHA TA'LIM TASHKILOTLARI TARBIYACHI –PEDAGOGLARINING IJODIY KOMPETENSIYALARINI INNOVATSION YONDASHUV ASOSIDA SHAKLLANTIRISH TAMOIYILLARI	545-549
<i>Фадлиева Амина Ильхамовна</i> ГУМАНИСТИЧЕСКАЯ ПЕДАГОГИКА КАРЛА РОДЖЕРСА И ЕЁ ЗНАЧЕНИЕ ДЛЯ РАЗВИТИЯ СОВРЕМЕННОГО ОБРАЗОВАНИЯ	550-556
<i>Rajabov Eldor Erkinovich</i> THE ROLE OF PEER REVIEW TO IMPROVE WRITING EFFECTIVELY AMONG EFL STUDENTS	557-561
<i>Jumagulova Aziza Abduljalil qizi</i> BOSHLANG'ICH TAYYORGARLIK BOSQICHIDAGI DZYUDOKILARNING JISMONIY SIFATLARINI RIVOJLANTIRISH ORQALI JISMONIY TAYYORGARLIGINI TAKOMILLASHTIRISH USLUBIYATI	562-573

<i>Toshnazarova Mohinur O'sarali qizi</i> "MOTIVATSION YONDASHUV" HAMDA "KREATIV FIKRLASH" TUSHUNCHALARINING MAZMUN VA MOHIYATI	574-578
<i>Maxmudova Nigoraxon Boyqo'zi qizi</i> BO'LAJAK CHET TILI O'QITUVCHILARINI KOMMUNIKATIV KOMPETENSIYASINI RIVOJLANTIRISHDA PRAGMATIK MUAMMOLAR VA ULARNING YECHIMLARI	579-585
<i>Hamroyeva Robiya Sherali qizi</i> KELAJAK PEDAGOGLARINING TANQIDIY TAFAKKURINI RIVOJLANTIRISHDA INNOVATSION YONDASHUVLAR	586-591
<i>Tug'anboyeva Zamiraxon Shuxratbek qizi</i> TALABA KURASHCHI QIZLARNING KUCH CHIDAMLILIGINI MAXSUS MASHQLAR ORQALI OSHIRISH METODIKASI	592-598
<i>Sadritdinova Dinora A'zamjon qizi</i> WEB ILOVALARNI LOYIHALASHGA OID KOMPETENTLIK VA UNI RIVOJLANTIRISH	599-602
<i>Солохиддинова Фазилатхон Мухиддин кизи</i> ИСПОЛЬЗОВАНИЕ ТЕХНОЛОГИИ КРИТИЧЕСКОГО МЫШЛЕНИЯ В ПРОЦЕССЕ УСВОЕНИЯ ГРАММАТИЧЕСКИХ ПОНЯТИЙ	603-611
<i>Ниязова Регина Рустамовна</i> АКТУАЛЬНЫЕ ПРОБЛЕМЫ ПОДГОТОВКИ КВАЛИФИЦИРОВАННЫХ КАДРОВ В ОБЛАСТИ ФИЗИЧЕСКОЙ КУЛЬТУРЫ И СПОРТА	612-615

Received: 2 October 2025
Accepted: 15 October 2025
Published: 25 October 2025

Article / Original Paper

A BRIEF ANALYSIS OF ANCIENT BACTRIA AND THE AVESTAN SOCIETY

Abdujabborov Kamoliddin

Doctoral student, National Archaeology Center,
Academy of Sciences of Uzbekistan

Abstract. This article provides a brief analysis of the historical and cultural development of Ancient Bactria and the distinctive features of the society during the Avestan period. It examines religious beliefs, social structure, economic activities, as well as the role of ancient customs and rituals in community life. The paper also highlights the influence of Avestan values on the cultural and religious processes of subsequent periods.

Keywords: Ancient Bactria, Avesta, Zoroastrianism, society, ancient rituals, historical and cultural heritage.

QADIMGI BAQTRIYA VA AVESTO JAMIYATI DAVRI QISQACHA TAHLILI

Abdujabborov Kamoliddin

O'zFA Milliy arxeologiya markazi
tayanch doktoranti

Annotatsiya. Ushbu maqolada Qadimgi Baqtriya hududining tarixiy-madaniy rivojlanishi va Avesto jamiyati davri o'ziga xos xususiyatlari qisqacha tahlil qilingan. Tadqiqotda diniy e'tiqodlar, ijtimoiy tuzilma, xo'jalik faoliyati hamda qadimiy an'ana va marosimlarning jamiyat hayotidagi o'rni yoritiladi. Shuningdek, Avesto davri qadriyatlarining keyingi davrlardagi madaniy va diniy jarayonlarga ta'siri ham ko'rsatib beriladi.

Kalit so'zlar: Qadimgi Baqtriya, Avesto, zardushtiylik, jamiyat, qadimiy marosimlar, tarixiy-madaniy meros.

DOI: <https://doi.org/10.47390/SPR1342V5SI9Y2025N16>

Kirish. Bugungi kunda Qadimgi Baqtriya o'zining boy tarixi va madaniyati bilan turli yozma manbalarda aks etgan. Bu manbalar Qadimgi hind, xitoy olimlari hamda tarixchilarining asarlarida saqlanib qolgan. Qadimgi Baqtriya nomining kelib chiqishi uning podshohlik yoki kaviylik ekanligini ifodalovchi ma'lumotlar topilmoqda. O'rganish tarixi ilk tadqiqotlar XIX-XX asr boshlarida olib borilgan. Baqtriyaning bronza davri madaniyatini o'rganish ishlari dastlab Amudaryo vodiysi va uning atrofida olib borilgan. Dastlabki topilmalar bronzadan yasalgan qurollar, mehnat qurollari va sopol buyumlar edi.

Yangi davr arxeologik topilmalardan biri Surxondaryo viloyati Uzun tumani Jonchekka qishlog'idan topilgan. Bu topilma Qadimgi Baqtriya bullasidir. Muhr asosi kaviylar muhridir. Uning ramzi bu belgiga, muhrga ega bo'lgan hukmdor bir vaqtning o'zida ham diniy hamda dunyoviy hukmdor ekanligini bildiradi [2]. Geraldika xulosalariga ko'ra diniy va dunyoviy boshqaruvda kaviylar sulolasining yetakchi bo'lganini ko'rsatadi. Uch odam tasviri, ulardan biri hukmdorni ifodalaydi.

Adabiyotlar tahlili va metodologiya. Quyida asosiy yozma manba Avesto va undagi Baqtriyaga oid ma'lumotlar orqali bu hududning tarixshunosligini yanada chuqurroq bilib olamiz. Avestoda Baqtriya eng qadimiy o'n olti viloyatlardan biri sifatida ko'rsatiladi. Uning

nomi Bahdi nomi bilan ataladi. Ariyamvaja yurtidagi o'lkalardan biridir. Kitobda Baqtriyadagi diniy va madaniy an'analar, shuningdek aholining ma'naviy olami tasvirlanadi. Yozma manba Ahamoniylarga qadar Qadimgi Baqtriya podshohligi bo'lganligi haqida ma'lumotlar uchraydi. Hatto uning tarkibiga Marg'iyona va Sug'diyona viloyatlari ham kirganligi haqida qarashlar mavjud [1]. Bu kitobdagi g'oyalar uzoq o'tmishdan boshlab ma'naviy izlanish, o'zlikni anglash yo'lida bosib o'tilgan tafakkur takomillashuvi bosqichlarining mevasi sifatida bizgacha yetib kelgan buyuk merosdir. [3] Avesto davri siyosiy davlat uyushmalariga Baqtriya yetakchilik qilgan. Ammo (dax yu sasti-satrapliklar hokimi) qo'l ostidagi podshohlik mutlaq hokimiyat egasi emas edi. Uning huquqlari daxyupatilar tomonidan cheklangan edi. Daxyu patiyalar bu hozirgi tahlillarga ko'ra ham diniy hamda dunyoviy hokimiyatni boshqargan. U payg'ambar Zaratushtra darajasidagi oliy diniy boshliq kaviylardir. Uning roziligisiz dax yu sastilar hokimiyat tepasiga kela olmaydilar. Agar o'sha davr jamiyati a'zolari tarkibini tahlil qiladigan bo'lsak, qadimgi dehqonchilik mintaqalarida dastlab boshqaruv tizimining tepasida kohinlar turgan. Ular chorva va keng yaylovlarni boshqaruvchilari hisoblangan [2]. Arxeologik tadqiqotlar natijasiga ko'ra Shimoliy Baqtriyaning yodgorliklarida olib borilgan qazishmalarda Avesto falsafasi, uning yodgorliklarda aks etishi kuzatiladi. Bu belgilar diniy davrda va bronza davri ibodatxonasida namoyon bo'ladi. Qadimgi aholi bu davrlarda sug'orma dehqonchilik bilan shug'ullangan. Uy qurilishi, diniy monumental binolar qurilishi, ko'p tarmoqli hunarmandchilik, savdo, kulolchilik, metallurgiya, zargarlik sohalari Baqtriyada yuksak darajada rivojlanganligidan guvohlik beradi. Baqtriya hududida madaniy, iqtisodiy va ijtimoiy jihatdan rivojlangan davr Avesto davri hisoblanadi. Ushbu davr yodgorliklari Sopollitepa, Jarqo'ton yodgorliklari qadimgi dehqonchilik, hunarmandchilik savdo aloqalari haqida qimmatli ma'lumotlar beradi.

Muhokama va natijalar. Baqtriyaning janubiy hududlari arxeologik yodgorliklar tahliliga ko'ra V.I.Sarianidi o'rgangan yodgorliklardan Dashtli-3 yodgorligi monumental tuzilishga ko'ra Baqtriyaning muhim inshootlaridan bo'lgan. Lekin Avesto jamiyati falsafasi uning g'oyalariga to'liq mos kelmaydi. Avestoda keltirilgan aholi boshqaruvini ifoda etuvchi belgilar juda kam. Sopollitepa va Jarqo'tonda Avesto davri boshqaruvini ifoda etuvchi belgilar mavjud. Bu hududda keng tarqalgan madaniyatlardan Dashtli madaniyati va uning negizida dehqonchilik, hunarmandchilikning arxeologik belgilari bor. Yozma manbalar tahliliga ko'ra Avesto kitobi 12 ming qoramol terisiga yozilishiga qadar uning g'oyalari Qadimgi Baqtriyada shakllangan bo'lgan. Chunki dinning kelib chiqishidagi ibtidoaga ko'ra jamiyatning qatlami mafkuraviy tarzda ma'lum darajaga kelgan bo'lishi kerak. Ta'limotga ko'ra Zardusht islohotchidir. Baqtriya hududida Dashtli yodgorliklaridan farqli o'laroq, Avesto falsafasi va uning jamiyat g'oyalariga mos keladigan yodgorlik faqatgina tahlillarga ko'ra Jarqo'ton yodgorligi. Uning monumental tuzilishi va hududi mos keladi.

Janubi-g'arbiy Tojikiston hududida esa Avesto ma'lumotlarida keltirilgan monumental yodgorlik qayd etilmagan. Hududdan topilgan arxeologik yodgorliklarning ko'p turi qabr inshootlaridir. Ulardagi ma'lumotlar tahliliga ko'ra qabrlarning ko'pchiligi chorvador aholiga tegishli. Lekin g'oyaviy va hududiy yoyilishi madaniyat darajalarini ifoda etmaydi [5].

Avestoning paydo bo'lgan davri arxeologik davrlashtirish bo'yicha so'nggi bronza va ilk temir davriga to'g'ri keladi. Lekin uning yaratilishini Zardusht yashagan davri bilan bog'lashadi. Zardushtning yashagan davri Kavi Vishtasp davri bilan miloddan avvalgi VII – VI asr deb e'tirof etishadi. Ilk Kaviylarning yashagan davrini I.V. Pyankov mil.av. 900-775-yillar bilan belgilaydi.

A. Asqarov fikriga ko'ra qadimgi hind va eroniy qabilalarning muqaddas kitoblari Rigveda va Avestoda oriylarning ilk vatani Ariyanam vayja deb atalib, u chorva va yaylovlarga boy o'lka sifatida ta'riflanadi. Zardushtning Ahuramazda bilan aloqa qilishining Hind madaniyati bilan o'xshashlik jihatlari bor. Bu Rigveda matnlaridagi Indiraning ilohiy kuch-qudrati bilan bog'liqligi bor. Indira Rigvedada jasur, jangovar, shon-shuhratga chanqoq, soma ichimligini ichgan sifatlarda ulug'lanadi.

Avestoda esa Mitra epchillardan epchilroq, aqilli, dono, jasurlardan jasurroq, haqiqat homiysi sifatida ifodalanadi. Hindistonning shimoli-g'arbiy hududlarida miloddan avvalgi 1500-1100-yillarda Vedik dini vedik matnlari tarqalgan. Bu dinning ildizi Sintashta madaniyati, Andiranova madaniyatidan kelib chiqqan. Arxeolog olim va uning izdoshlari izlanishlari natijasida fan olamida muhim ilmiy kashfiyot va yutuqlar qilindi [6].

Ushbu tadqiqotlarning olib borilishi Qadimgi Baqtriya madaniyati shakllanishini o'rganishda muhim qadamlardan bo'ldi. Avesto ma'lumotlarida keltirilgan bu davrning jamiyat a'zolarini boshqargan tarkibiy qismlari quyidagicha ifodalanadi. Nmanapati, Vispati, Daxyupati bularga mos tarzda oila, urug' qabiladan iborat bo'lgan. Dastlabki Avesto jamiyati tarkibiy qismi jamoalarining boshliqlari shakllanishi shimoliy Baqtriya hududida yodgorliklarida ifodasini topgan. Misol uchun Sopollitepa yodgorligi 8 ta urug'jamoalari istiqomat qilgan hudud ekanligi isbotlangan. Baqtriya hududida kechgan migratsion jarayonlar ularning moddiy madaniyat va yozma manbalarda ifodalanishi arxeolog olimlar tomonidan yaxshigina yoritilgan. [7]. Tadqiqotchi E.E.Kuzmina ko'chmanchi chorvadorlarning Shimoliy hududlardan Ural, Volga bo'yi hududlaridan janubiy mintaqalarga ko'chishi migratsiyasi haqida ma'lumotlar bergan hamda Baqtriya hududiga tarqalishini ko'rsatgan. Arxeolog A.Asqarov o'z tadqiqotlarida ko'chmanchi chorvador dasht qabilalarining Qadimgi Baqtriya hududiga kirishi haqida fikr bildirib, Sopolli madaniyatining sopol buyumlarida moddiy madaniyatida ko'chmanchi dasht qabilalarining belgilari uchrashini keltirib o'tgan. Bu jarayon dashtliklarning shimoliy Baqtriyaga kirishi miloddan avvalgi II ming yillik oxirgi choragida sodir bo'lgan. Ularning dastlab izlari Tojikiston Dushanbe atrofi O'zbekistonning Surxondaryo viloyati hududlaridan topilgan topilmalarda ko'rsatiladi.

Qadimgi Baqtriya uchun muhim bo'lgan, muammoli bo'lgan masalalarga yechim topish maqsadida yodgorliklar tahlil qilib ko'rildi. Tadqiqotlar xulosalariga ko'ra Baqtriya nomi miloddan avvalgi X asrdan boshlab uchrashi, Rigveda matnlarida keltirilishi ma'lum. Bundan oldingi davr uchun hozirgi Baqtriya hududi uchun boshqa bir geografik nom ishlatilganligi ma'lum bo'lmoqda.

Avesto 21 kitobdan iborat bo'lgan. Abu Rayhon Beruniyning "O'tmish xalqlardan qolgan yodgorliklar" kitobida ta'kidlanishicha, Eron podshohi Doro I davrida Avesto to'liq holda 12 ming qora mol terisiga harflar bilan bitilgan. Makedoniyalik Iskandarning Sharqqa istilosi davrida uning buyrug'i bilan zardushtiylik ibodatxonalari vayron qilinganidek, Avestoning 5 dan 3 qismi ham kuydirib yuborilgan. Avestoda ilk Kaviylar ya'ni Zardushtgacha bo'lgan Kaviylar "mustabidlar" deb atalgan bo'lsa, zardushtiylik dinini qabul qilgan Kaviylarga yaxshi alqovlar nomlar berilgan. Ilk Kaviylarning yashagan davrini I.V. Pyankov mil.av. 900-775-yillar bilan belgilaydi. Bunga asos qilib Kaviy Vashtaspaning hukmronlik davrini uning saroyida Zardushtning yashagan davrini VII asrning ikkinchi yarmini ko'rsatadi. Tahlillarga ko'ra Kaviy unvonida bo'lgan hukmdorlar podshohlar ya'ni zardushtiylikni qabul qilgan diniy va dunyoviy hukmdorlar bo'lganligi aniqlanmoqda. Bu hukmdorlarning diniy va dunyoviy hukmdorligini

ko'rsatuvchi bulla muhrlardan biri topildi [8]. Kaviylarning yashab o'tgan xronologik davrlariga hududlariga oydinliklar kiritilmoqda. Yunon manbalarida ilk temir davrida Baqtriya hududida Paretaka mamlakati bo'lganligini eslatib o'tamiz. Aleksandr Makedonskiy qo'shinining Maroqanddan Baqtriya tomon ketish yo'lida Nautaka, Bubakena o'lkalari bilan birga Paretakadan ham o'tganligi to'g'risida yozma ma'lumotlar bor. Bizning fikrimizcha, Avestoda eslanadigan "Paradata" va yunon manbalarida ko'rsatilgan Paretaka bir mamlakat bo'lib, Baqtriya hududidagi nom tipidagi davlatni anglatadi. Baqtriya hududida ilk temir davrida zardushtiylik urf-odatiga tamoman zid bo'lgan voqelik mayyitni yoqqanlik alomatlari Pishaktepada kuzatilgan. Ushbu arxeologik manbani Avestoda tasvirlangan zardushtiylikni qabul qilmay, Kaviy Vishtaspa bilan jang qilgan Xyana urug'i boshlig'i Arejataspa voqealari bilan bog'lash mumkin. Zardushtiylik eng rivojlangan Baqtriya hududida mayyitni yoqish odatining saqlanib qolishini boshqa biron bir tarixiy voqeliklar bilan ifodalash qiyin. Kaviylar titulida bo'lgan hukmdorlarni I.V. Pyankov taklif etayotgan ilmiy talqinlarni nafaqat qabul qilish, balki arxeologik jihatdan rivojlantirish, tadqiqotlar olib borish Kaviylar tarixi bo'yicha yaxshiroq natijaga erishilgan bo'lar edi. Ilk Kaviylarning hukmronlik qilgan davri arxeologik jihatdan Kuchuk I davriga to'g'ri kelishini ko'rsatadi. Bizning kuzatishlarimiz bo'yicha, O'rta Osiyo hududida Yoz I davridan boshlab ilk davlatlar shakllanishining ikkinchi bosqichi hududiy davlatlarning shakllanish jarayoni sodir bo'lgan. Siyosiy yondashuvga ko'ra har bir dehqonchilik vohasi "nom" tipidagi hududiy davlatga misol bo'ladi. Avestoda ko'rsatilgan ilk Kaviylardan Usanning nabirasi bo'lgan Xausrav, Kaviylar mamlakatini shohliklarga bo'lib boshqargan. Xuddi shu ya'ni Yoz I madaniyati davrida sodir bo'lgan tarixiy jarayonni ilk hududiy davlatlarning paydo bo'lishi bilan ifodalash mumkin.

I.V. Pyankov Avestoda qayd etilgan Daitya daryosi bo'yida joylashgan Ar yanavaydja mamlakati Baqtriyaning janubiy qismida Amudaryoning chap sohillarida joylashganligini ta'kidlaydi [7].

Dastlab zardushtiylikda Axuramazdaga tog' cho'qqilarida, buloq suv bo'ylarida, ochiq maydonda iltijo qilingan. Keyinroq esa payg'ambar Zardushtning diniy islohatlaridan keyin, uning o'gitlari asosida yolg'iz iloh ezgulik xudosi Axuramazdaga sig'inish qaror topgach, maxsus ibodatxonalar qurildi. Uning dini davlatlar dini darajasiga qadar yoyildi. Agar mahobatli ibodatxonalar qurilishini Zardusht nomi va faoliyati bilan bog'lanadigan bo'lsa, tadqiqotlarda Zardusht ma'naviy qarashlari fikrlariga ko'ra miloddan avvalgi I ming yillikning boshlari VII-VI asrlarida emas, miloddan avvalgi II ming yillikning o'rtalarida yashagan bo'lib chiqadi. Buning ifodasi Qadimgi Baqtriya va Marg'iyonaning monumental ibodatxonalari aynan shu davrga tegishlidir. Payg'ambar Zardusht dan oldin ham otashparast xudolariga atab monumental ibodatxonalar qurilgan bo'lishi mumkin. Muammoning bu jihati maxsus tadqiqotni talab qiladi. Ahmadali Asqarov arxeologik tadqiqotlarida Quyosh xudosi atab qurilgan Jarqo'ton ibodatxonasi zardushtiylik diniga ishora qiluvchi 4 ta unurning ramziy belgilari olov-altarlar, suv-quduqlar, yer-ibodatxona hovlisidagi tosh yo'lak, toza havo-aynan ifodalaydi. Jarqo'tonda ibodatxona qurilgan davrdan boshlab jasadlarni turarjoy xonalari maydoniga ko'mishni man etilishi yoki dafn etishdagi o'zgarish kuzatiladi. Jarqo'ton ibodatxonasi qurilishi bilan bog'liq holda hududda yashagan jamoa a'zolarining dafn etilishi bilan bog'liq marosimlarning tashkil etilishi ibodatxona kohinlari va xizmatchilari qo'lida bo'lgan [3].

A.Asqarov risola va maqolalarida olg'a surgan g'oyalarga ko'ra, zardushtiylik dini o'zining ilk belgilarini fandagi mavjud tasavvurlarga ko'ra dastlab chorvador aholi orasida namoyon etgan bo'lsa-da, birinchi jahon dini sifatida o'troq aholi o'rtasida, bronza davri jamoalari muhitida shakllandi. Ilk zardushtiylik unsurlari

Qadimgi Baqtriya va Marg'iyona bobo dehqonlaridan bizgacha yetib kelgan moddiy madaniyat yodgorliklarida o'z aksini topgan. Mahabharata va Rigveda Hind madaniyati eposlarida Baqtriya (bahlika, Balx yoki bahika) deb ulug'langan, Baqtriya Hindistonning shimoli-g'arbiy hududida joylashgan madaniy markaz hamda qo'shni yurt sifatida eslatiladi. Rigvedada Baqtriya xalqining chorvador ot va yilqilar boquvchi xalq ekanligi ko'rsatilgan. Bu yozma manbada miloddan avvalgi 1500-1200-yillar oralig'ida Hindiston sivilizatsiyasining dastlabki bosqichidagi ilohiy vedik matnlarida uchraydi. Bu davrda hududda hind oriy qabilalari Hindistonning shimoli-g'arbiy qismida yashagan. Ular ot-ulovdan transport sifatida foydalanishni yaxshi o'zlashtirishgan. Jang arava va metal qurollardan foydalanishgan. Shu sababli Rigvedada urushlar, diniy marosimlar, tabiat kuchlarini ifodalash matnlari uchraydi. Rigvedada so'z boradigan Anu va Druhyu qabilalari Bahlika qabilalari bilan bog'lanadi. Baqtriya hududida yashagan qabilalar Sata Sindhu Yetti daryo mamlakati Baqtiriya Amudaryo irmoqlari bo'lishi mumkin. Bahlika otlari esa eng kuchli va bardoshli otlar sifatida tasvirlanadi.

Qadimgi Baqtriyadagi dafn bilan bog'liq bo'lgan jarayonlarda Vedik matnlarda keltirilgan ma'lumotlarga xos belgilarning uchrashi ko'rib chiqilmoqda. Shimoliy Baqtiriyaning Bo'ston- IV, Bo'ston-VI qabristonida olib borilgan tadqiqotlar bor. Bu boradagi tadqiqotlar E.E. Kuzmina keyinchalik N.A. Avanesova va Armen Kasparovlarning ilmiy ishlarida ko'rsatilgan. Sopolli madaniyatida ikkilamchi qayta dafn etish amaliyoti kuzatiladi. Miloddan avvalgi 2 ming yillikning 2 yarmidan boshlab bu ikkilamchi dafn an'analari kuzatilib kelishini tadqiqotchilar aytib o'tadilar. Ikkilamchi dafn jasadni etdan tozalangandan so'ng olib boriladigan dafn. Avestoning Videvdat qismlarida bu jarayon tanani etdan tozalash jarayoni bo'lib, jasad yer, havo, suvni iflos etmasligi uchun qo'llanilgan. Rigveda matnlarida esa krimatsiya jarayoni qo'llanilgan. Jasadni yoqish orqali dafn amaliyotini o'tkazish. Rigveda ma'lumotlariga ko'ra butun olamning uch qismga bo'linishi, uch ot arava dafn jarayonida tanani uch qismga bo'lingan holatda ko'milishi (bosh tana oyoqlarga). Sopolli madaniyati sohiblarining dafn an'analarida, ya'ni Bo'ston VI qabristonida olib borilgan tadqiqotlar ko'chmanchi chorvadorlarning hududga kirib kelishi mahalliy Andranova qabilalari mahalliy aholi bilan qo'shilgan holatdagi ijtimoiy dafn udumlarini ifodalaydi. To'laqonli talqini Bronza davrining oxirida hududga hindi-oriy aholining kirib kelishi, migratsion jarayonlarda shimoliy Hindistonga o'tishi, ularning Janubiy O'zbekiston hududida qoldirgan belgilarini ko'rsatmoqda [5].

Xulosa. O'rganilayotgan davr bo'yicha yozma manbalar tahlili shuni ko'rsatadiki, bu davr bo'yicha eng ishonchli yaratilgan manba Avestodir. Avestoning yaratilishi haqida ham uning yozilgan davri bo'yicha bahsli masalalar bor. Shaxsiy xulosalarimizga ko'ra Avesto bronza davrida kitob holatida shakllanib bo'lgan. Yozma manbalar Avestoning ho'kiz terisiga yozilgan qismi bo'lishi aniq. Tarixiy jarayonlarga ko'ra dasht chorvadorlarining migratsiyasi doimiy bo'lib turgan. Chunki bronza davri boshlarida bizga ma'lum bo'lgan qoramol terisiga yozilgan manba bo'lgan. Keyinchalik Doro davrida yana qoramol terisiga yozilgan va u yo'qotilgan. Bugungi kunda arxeologik yodgorliklarning bergan boy ma'lumotlari yetarli bo'lmoqda. Taklif sifatida arxeologik yodgorliklarni o'rganishni jadallashtirish, arxeolog olimlar va tarixchilar,

manbashunos kadrlar sonini oshirish, Qadimgi Baqtriya tarixi, tarixshunosligiga oid ma'lumotlarni ko'paytirish zarur.

Adabiyotlar/Literatura/References:

1. Annaev J. Tarmita–Termiz buddaviylik markazlari madaniyati: Tarix fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD) dissertatsiyasi. – Toshkent, 2021. – 48 b.
2. Asqarov A. O'zbek xalqining kelib chiqish tarixi. – Toshkent: O'zbekiston nashriyoti, 2015. – B. 95–96.
3. Gerodot. Tarix. I tom. – Toshkent, 213-b.
4. O'zbekiston tarixi xrestomatiyasi. 1-jild. Eng qadimgi yozma manbalar. Avesto. – Toshkent: Fan nashriyoti, 2014. – B. 124–146.
5. Rigveda. 90-band, 2-satr.
6. Shaydullaev Sh. "Avesto" va moddiy madaniyat // O'zbekiston tarixi. – № 3. – Toshkent, 2004. – B. 3–12.
7. Пьянков И.В. Река Ох и Арьяна Вайджа ... – С. 337.
8. Ртвеладзе Э. В. Новые древнебактрийские памятники на юге Узбекистана // Бактрийские древности. Л.: 1976. С. 93–103.
9. Ртвеладзе Э. В. О генезисе кушанских поселений северной Бактрии // ВДИ. № 4. 1978. С. 108–116.
10. Шайдуллаев Ш. Б. Северная Бактрия в эпоху раннего железного века. Ташкент, "Издательство народно-го наследия имени Абдуллы Кодыри", 2000. – 119 с.

SCIENCEPROBLEMS.UZ

IJTIMOIIY-GUMANITAR FANLARNING DOLZARB MUAMMOLARI

№ 5/9 (5) – 2025

АКТУАЛЬНЫЕ ПРОБЛЕМЫ СОЦИАЛЬНО- ГУМАНИТАРНЫХ НАУК

ACTUAL PROBLEMS OF HUMANITIES AND SOCIAL SCIENCES

“Ijtimoiy-gumanitar fanlarning dolzarb muammolari” elektron jurnali 2020-yil 6-avgust kuni 1368-sonli guvohnoma bilan davlat ro‘yxatiga olingan.

Muassis: “SCIENCEPROBLEMS TEAM”
mas’uliyati cheklangan jamiyati

Tahririyat manzili:

100070. Toshkent shahri, Yakkasaroy tumani, Kichik Beshyog‘och ko‘chasi, 70/10-uy. Elektron manzil:

scienceproblems.uz@gmail.com

Bog‘lanish uchun telefon:

(99) 602-09-84 (telegram).